

“זיכרון תרומה”

עיון בלשני-סוציולוגי בדרך המדוּוּרת לבקשת תרומות

סיגלית רוזמרין

כותרתו של המאמר נבחרה כרימוז לצירוף ‘זיכרון תרועה’ בציווי הקב”ה למשה: “דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי באחד לחדש יהיה לכם שבתון זכרון תרועה מקרא קדש” (ויקרא כג, כד). את צירוף הסמיכות ‘זיכרון תרועה’ מפרש בעל הדעת מקרא ‘זיכרון על ידי תרועה’, ומוסיף קדרי¹ “כדי שיעלה כביכול זכרם של בני ישראל לפני ה’”. מאמרנו יעסוק גם ב‘זיכרון על ידי תרומה’, כלומר, יתאר את בקשת התרומה כדרך לזיכרון, להנצחה,² וגם, באלוהיה לפירושו של קדרי, ‘כדי שיעלה זכרם של הנזקקים לפני התורמים’, כלומר כהזכרה, כאות,³ בדרך הפנייה לתורמים ובדרכי השכנוע למתן התרומות שנוקטים המוענים או הפרסומאים.

רבות מן הפניות לתרומות שנבדקו במחקר זה (שלושים וחמש מתוך מאה וארבע, 34%) נשלחו לקראת החגים, במיוחד לקראת הימים הנוראים. אלה פונות אל הזיכרון של הנמען, הנמען זוכר שמתקרב החג, ומצפים ממנו שיזכור את אחיו הנזקקים וירבה בצדקה וחסד. החגים משמשים גורם מזרז ומדרבן למתן תרומות, וראשי הארגונים מנצלים את לוח השנה על מועדיו לטובת גיוס התרומות.

1 קדרי, מילון, עמ' 251.

2 פירוש המילה ‘זיכרון’ כ‘הנצחה’ התקבל בעברית החדשה, ראו בערך ‘זיכרון’: סיון-פרוכטמן, אריאל, עמ' 356.

3 לפי פירושו של קדרי במילון העברית המקראית. פירושו זה של קדרי הוא הפירוש הראשון מבין חמישה פירושים לערך ‘זיכרון’: הזכרה, אות; אמירה, דיבור; זכירה; זכירת חג, שמירתו; זכר, שם. (קדרי, מילון, עמ' 250-251). אפשר להניח שהפירוש הראשון הוא זה שהתגלגל למשמעות ‘הנצחה’ בעברית החדשה, שכן ההזכרה נועדה, לפי קדרי, לכך ש‘איש יזכור דבר או כדי שזכרו של איש או של דבר יעלה לפני משהו’ (שם). ההנצחה, מטרת ההזכרה, הפכה להיות אף היא אחד הפירושים של ‘זיכרון’.

חלק מן הארגונים הפונים בבקשה לקבלת תרומות נוסדו על מנת לשמש זיכרון לאנשים שנפטרו. למשל: עמותת "שחר לישראל" הוקמה ע"ש איילת השחר לוי, בתם של חנה והרב יצחק לוי יבל"א, שנרצחה בפיגוע וע"ש ישראל הרבסטמן על ידי בוגרי תנועת בני עקיבא במטרה לפעול לעשייה חברתית ועשיית חסד בכל שכבות האוכלוסייה בארץ; ארגון "יד שרה" המשאיל ציוד רפואי לחולים הוקם על ידי אורי לופליאנסקי, על שם אימו, שרה לופליאנסקי; עמותת "זיכרון מנחם", עמותה המהווה מודל לטיפול בילדים חולי סרטן, הוקמה לזכר הילד מנחם ארנטל שנפטר מסרטן בגיל 14 ועוד. קיומו של המפעל משמש זיכרון להולכים ולעתים אף משקף את אופיים ואת תכונותיהם. זהו הזיכרון של המוען, של מייסד הארגון המעוניין לזכור את היקר לו.

מבוא

כבר במדבר נתבקשו בני ישראל לתרום תרומה⁴ לבניית המשכן: "דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי" (שמות כה, ב) - התרומה המתבקשת היא זהב וכסף ונחושת. גם בכניסתם לארץ מצוים בני ישראל להרים תרומה: "...בבאכם אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה: והיה באכלכם מלחם הארץ תרימו תרומה לה: ראשית ערסתכם חלה תרימו תרומה כתרומת גרן כן תרימו אותה" (במדבר טו, יזכ). כך מצוים בני ישראל לדאוג לכוהנים וללוויים המשרתים בקודש ולבני משפחותיהם על ידי תרומות ומעשרות.

בימינו בקשות לתרומות הפכו זה מכבר לעניין שבשגרה. אנו מתגייסים מרצוננו ומגויסים גם קצת בעל כורחנו להרים תרומה למטרות נשגבות: לעזרה לנוקמים, למימון ניתוחים, לשיפור איכות חייהם של ילדים, לרווחת הזקנים ועוד ועוד. התרומות המתבקשות הן על פי רוב כסף, אך אנו מכירים גם בקשות אינטימיות יותר, כגון: תרומת דם, תרומות מח עצם וכיוצא באלה. בישראל רבים הם הארגונים ובתי המחסה המטפלים בהתנדבות בנוקמים ומגייסים תרומות בכל דרך אפשרית: גיוס טלפונים המתקשרים לבתים ומציגים את הארגון ואת הצורך בתרומות, משלוח מסרונים בטלפונים הניידים, פרסום בעלוני השבת המופצים

4 המילה 'תרומה' במקרא נוצרה מן השורש 'רום', מלשון הרמה, הגבהה בהקשר של קודש. ממנה נגזר השורש התנייני 'תרם' בעברית החדשה. במשמעות המילה 'תרומה' חל שינוי; מתרומה במקרא, דבר המופרש מן החולין ומועבר אל הקודש, כמתנה לה, לכוהן, לנשיא וכד' (קדרי, מילון, עמ' 1184). לתרומה בימינו, נדבה שנותנים לצדקה ולעזרה.

בבתי הכנסת, גיוס ילדים מתנועות נוער העוברים בין הבתים ומבקשים תרומה מהאזרחים, פנייה מדוורת לאנשים באמצעות עלוני הסבר, חלוקת חוברות, הפצת דף לחתימה על הוראת קבע ועוד. ישנם כמובן ארגונים גדולים בארץ המצליחים לגייס אף את התקשורת ולייחד יום התרומה משולב עם אומנים שונים המופיעים למטרת ההתרמה.⁵

הפנייה המדוורת נעשתה בשנים האחרונות מקובלת ושכיחה ביותר, ותיבות הדואר מתמלאות בין ה'פליירים' המפרסמים פיצה, המבורגר, מכון כושר או טיפולי יופי גם במעטפות ממוענות אלינו הטומנות בחובן בקשות לתרומות. במשך כשלוש שנים ליקטתי את המעטפות שהגיעו אל תיבת הדואר שלנו (מאה וארבע פניות), והן על כל תכולתן היוו את הקורפוס למחקר זה.

במאמר זה אציג את הפניות לפי חתכים שונים, בלשניים וסוציולוגיים, המשלימים זה את זה ואראה כיצד משמשת השיטה המדוורת כיוצרת מערכת מזכירה לתרום תרומה.

העילה לפנייה לבקשת תרומה

תרומה לפולל

מכלל הפניות הייתה רק פנייה אחת מסוג זה. פנייה זו מבטיחה לתורמים השתתפות בהגרלה של 10,000 דולר כפרס ראשון, כרטיס טיסה לליז'נסק כפרס שני ועוד. הזכייה הבטוחה בהגרלה זו היא 'החזקת התורה של 200 אברכים'.

תרומה לאנשים בעלי צרכים מיוחדים

בקבוצה זו נמצאו ארבע פניות - שלוש מהן של עמותת שק"ל (שירותים קהילתיים לאנשים עם צרכים מיוחדים) ואחת של כפר הילדים 'דוד' המטפל בילדים הנמצאים בסיכון, בהזנחה ובמצוקה.

תרומה לחתן, לכלה או לזוגות חשוכי ילדים

מבין עשר הפניות שמצאנו השייכות לסעיף זה שש נשלחו על ידי ארגון בשם החתן (יתום, תלמיד חכם, חסר כל), שתיים נשלחו על ידי ארגון בשם הכלה (כלה שנתייתמה, כלה

5 למשל: ארגון 'וראיטי' למען ילדים בעלי צרכים מיוחדים. אגודת לב"י למען החיילים ועוד.

שחלתה לפני חתונתה). פנייה אחת למען חתן וכלה (שניהם מבית מוזנח וחסרי כל) ופנייה אחת לתרומה לארגון התומך, לדברי העלון, במאות זוגות חשוכי ילדים.⁶

תרומה לארגונים המספקים אוכל לנזקקים קבוצה זו מונה 17 פניות: בתי תבשיל המספקים אוכל לעניים, ליתומים ואלמנות, לבודדים ולגלמודים. ארגונים המחלקים אוכל לבתי המשפחות ולחולים מרותקים לביתם. ארגונים הדואגים לספק אוכל לילדים הבאים למוסדות החינוך ללא אוכל בשל מצב כלכלי קשה. ארגונים אשר מלבד מתן העזרה המיידית לנזקקים מספקים גם ייעוץ והכוונה מקצועיים לשיקום.

זעקה לתרומה להצלת משפחות, יתומים, אלמנות ועגונות

עשרים הפניות שבקבוצה זו נוגעות ללב במיוחד ומשתפות את הנמען בכאבם של הנזקקים: משפחות במצוקה ובהן תלמידי חכמים, רב שנסתלק בחטף והותיר אלמנה ושמונה יתומים, אב שעבר אירוע מוחי והותיר משפחה בת 13 נפשות ללא מפרנס, אלמנה וחמישה ילדים שביתם נשרף והם נותרו חסרי כל, ילדים יתומים מאב ואם, ובכלל כל אלה נמצאו גם פניות לעזרה כספית לעגונות.

תרומה למימון ניתוחים, לתרופות ולטיפולים

שבע עשרה הפניות העוסקות בתרומה לצורך רפואה מגיעות בשם בני המשפחה, בדרך כלל הילדים המתחננים לחזרת הוריהם לחיים נורמלים, על ידי ארגונים שונים. בקשות התרומה הן למימון טיפולים שאינם כלולים בסל הבריאות, למימון תרופות יקרות (10,000 ₪ לשבוע), למימון ניתוחים נדירים בחו"ל, לשיקום ילדים נכים, להמשך טיפול שנפסק בשל חוסר תקציב, למימון ציוד רפואי מיוחד, לתשלום עבור תרומת כליה והקשה ביותר - בקשה לתרומת כליה.

6 הפנייה של ארגון זה הגיעה ערב שבת פרשת 'זארא' המספרת את סיפור עיבורה של שרה 'זה' פקד את שרה, שנבקעה על ידי הארגון כשבת המגבית השנתית.

בקשת תרומות לקראת החגים - 'זיכרון תרומה'

קבוצת פניות זו היא הגדולה ביותר והיא מונה שלושים וחמש פניות. פניות אלו מנצלות את החג על מאפייניו ומתאימות את הפנייה לאופיו. החג ושולחן החג העמוס כל טוב הצרוב בתודעה מזמינים את התורמים לזכור את הנזקקים. הבקשות הן בעצם אותן בקשות כמו בשש הקבוצות שמנינו לעיל, ולעתים אף מאותם ארגונים, אך קיבצנו אותן לקבוצה נפרדת בשל התאמת הבקשה לחגים. נציין גם כי ארגונים מסוימים, בעיקר גדולים ומוכרים, אף פונים בבקשה רק לקראת החגים ולא בימות השנה.

נציג את הבקשות על פי החגים.

ראש השנה - הארגונים והעומדים בראשם פורסים את מטרותיהם במכתב ומברכים את הנמענים בשנה טובה תוך הצגת פעילותם בשנה החולפת ובקשת תרומה שתאפשר את המשך פעילותם: "שתהיה לכולנו הזכות לשנה של שותפות, שנה של נתינה. שנה טובה!" (עזר מציון); "בהוקרה ובברכת שנה טובה ומתוקה" (מכון מאיר); "אלפי מתנדבי יד שרה ומאות האלפים הנעזרים בשירותיה מאחלים לכם שנה טובה ובריאה" (יד שרה); "לשובע... ולא לרוזן" (בית התבשיל "חסדי יוסף").

יום הכיפורים - כהכנה ליום הכיפורים מציעים הארגונים לנמענים לתרום ובכך לקנות לעצמם מליץ יושר, סנגור או פרקליט ליום הדין: "מליץ יושר המיטיב עמך - הפרקליט שיכריע את הכף לזכות" (המיטיב, בית התבשיל); "קנה לך סנגור ליום הדין" (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה); "קח לך סנגור ליום הדין" (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה); "2,960 משפחות אומללות אלמנות ויתומים, חולים מיוסרים, כלות עניות ות"ח במצוקה הם הפרקליטים שיגנו עליך ביום הדין" (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה); "פסק הלכה לקראת יום הדין - הצדקה שיגן עליך ביום הדין" (ועד הרבנים לענייני צדקה בארה"ק); "החותם חיים לכל חי", "תרמת לבית התמחוי של 'חסדי יוסף' קנית לך סנגור ליום הדין!" ועוד בחוברת ששלח ארגון זה: "החותם חיים לכל חי" ומצורף הסבר - "הרב הקדוש, החוזה מלובלין, זכר צדיק לברכה, היה מחלק בראש השנה סכינים למקורביו לסגולה לפרנסה טובה, כמו שכתוב בפסוק: 'פותח את ידך' (סופי התיבות: חתך) כמובא בתורת הקבלה ש'חתך' הוא שמו של המלאך הממונה על הפרנסה".

7 "המיטיב" הוא שם הארגון, וכאן משתמש המפרסם במשמעות המילולית של השם בשיבוצו בפנייה.

8 כך במקור. בכל הציטוטים במאמר מוצגים הטקסטים כפי שהם מופיעים בפניות.

סוכות - ועדת הצדקה שעל יד קופת העיר בני ברק מביאה ציטוט משערי תשובה סי' תרכ"ה: "ע' בספר אור צדיקים שיש להרבות בצדקה ערב סוכות ומורינו הרב חיים ויטל היה מחלק הקופה לעניים ערב סוכות".

חנוכה - "נר למאה" - הצטרף למנהגם של גדולי ומאורי הדור שליט"א לתרום עבור הועד הארצי בעת הדלקת נרות חנוכה" (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה); "הדליקו אור בעולם - סייע ל'ועד העולמי להצלת עניי ישראל' הנלחם באפילה יום יום" - בחוברת המצורפת מציע הוועד לתרום לשמונה נרות, לשמונה סיפורים הזקוקים לתרומה: נר החיים לחולה על ערש דווי, נר החופה לחתן יתום, נר התורה לרב גדול בתורה הגזקק לעזרה, נר הצדקה, נר הנחמה - למשפחה שאיבדה את יקירה, נר הישועה, נר החינוך לחינוך ילדים שיד הוריהם אינה משגת לחנכם ונר התמיד.

פורים - "משנכנס אדר מרבין בשמחה" - כותרת של עלון המסביר לנמענים כי חודש אדר הוא חודש שמח, אבל יש משפחות המתקשות לשמוח, ועל כן פונים בבקשת תרומה למשפחות אלה (פעמונים); מצוות מתנות לאביונים מוזכרת בפניות לתרומה, ואפילו נשלח "מינוי שליחות - כתב שליחות אישי [בציון שם הנמען] לקיים מצוות מתנות לאביונים בשליחותו" (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה); "איש לרעהו - משתה ושמחה, משלוח מנות ומתנות לאביונים" - לחלק פסוק זה מצורף טקסט בכתב המגילה ובחיקוי לשונה המתאר את מצב האביונים בארץ ומסיים ב"על כן קיבלו עליהם אחיהם לתמוך בהם ולהשתתף בשמחתם ולארחם בסעודות פורים במשתה ושמחה..." (חסדי יוסף); "לבב אנוש יסעד - פורים שמח לאורחי בית התבשיל" (חסדי יוסף).

פסח - האביב והג החירות מעוררים את בקשת התרומות להשלמת שולחן הסדר לנוקקים ובתוך כך תרומה לארגון. "אמץ משפחה - קמחא דפסחא: אנו מצווים להכניס לביתנו

9 כמובן משתמש המפרסם כאן ברימוז לניב 'נר לאחד נר למאה' (שבת קכב ע"א) שמשמעותו 'האור היוצא מן הנר יכול להאיר באותו זמן לאחד או לרבים בלא שייגרע על ידי כך אורו ממנו' (על פי מילון אבן שושן, 1991). הרימוז מעצים את המסר - התרומה לא תגרע ממך, התרום.

עניים בחג הפסח. כל דכפין ייתי ויכול. פונים אנו אליכם, לאמץ משפחה בחג זה" (שחר לישראל); כפר ילדים בירושלים שלח כרטיסי ברכה לחג הפסח ובקשה לתרומה: הרבו בברכה והוסיפו לחיי ילדינו שמחה והצלחה - פסח כשר ושמח לכם ולבני ביתכם"; אחרי תרומת החורף ולקראת האביב הופכות השמחה והחירות להיות מטבע הלשון בשירות הבקשה:

ימי החורף מסתיימים אט אט ואנו עומדים בפתחו של האביב. השמש מאירה עלינו בכל יום יותר מקודמתה וכמו הפריחה והטבע המתחדשים, גם אנו מרגישים שינוי והתחדשות. אנו מרחיבים את פריסת שירותינו... כל זאת בזכותכם... עבור לקוחות יד שרה שמחה וחירות הם יעדים לחתירה בכל יום ויום... לאחל לך וליקירך חג חרות שמח וכשר" (יד שרה).¹⁰

מכון מאיר חרת על מכתבו "כל דכפין ייתי ויכול" ובפנים ישנו הסבר: "כל רעב יבוא ויאכל) כידוע התורה מלמדת אותנו...". לבקשה מצורפות מדבקות לפסח (חמץ, כשר לפסח, חלבי ובשרי); ארגון "חסדים טובים" הדפיס על המעטפה: "כמה עולה לכם להביא את הפסח בכבוד לבתיכם?" ובפנים תמונת ילד המחזיק מצה ואומר: "הפסח הזה גם לנו יש!" - כמובן בצירוף הסבר על הארגון ובקשת תרומה; ארגון חסדי יוסף משתמש כמו בחנוכה באחד האלמנטים של ההגדה - ארבעת הבנים. בחוברת ששמה הוא 'כל דכפין ייתי ויכול' מוצגות כתבות שונות ואחת מהן היא תחת הכותרת: "כנגד ארבע משפחות...". בפתח של הכתבה מוסבר כי ארבעת הבנים הם אב־טיפוס של כל הבנים שבעולם, וכך ארבע המשפחות של חסדי יוסף מייצגות את כל חתכי האוכלוסייה. "כנגד ארבע משפחות ניתנת העזרה של חסדי יוסף: משפחות במצוקה, אלמנות ויתומים, תלמידי חכמים ומשפחות כמו כולם (לאאורה)".

ל"ג בעומר - לקראת ל"ג בעומר, חג ההילולא, נשלחות בקשות למימון הילולות: "בכוח זיכוי הרבים ובזכות התנא האלוקי הנך מובטח לרפואות וישועות - ל"ג בעומר - יום הישועות", "חצי מליון איש מבטיחים לך ישועה ביום ההילולא" (אגודת הילולא דרשב"י).

שבועות - "ביום מתן תורה תעמוד לכם זכות התורה של תלמידי חכמים במצוקה נוראה ותתברכו מפי גדולי ומאורי הדור שליט"א לנחת ואושר מצאצאיכם ולראותם הולכים בדרך התורה ולדמעות של שמחה"; בחוברת שהוציא הארגון לבקשת תרומות לקראת חג השבועות, הנושאת את השם 'תורת חסד' מבטיחים גם:

10 פנייה זו מעוצבת בצירוי פרחים ופרפרים אביניים, ובתוך הפרפרים צילומי אנשים הנתמכים על ידי הארגון.

סגולה גדולה לזרע של קיימא בערב חג השבועות מאת הגר"ח פלאג'י בספרו 'מועד לכל חי' והוא סגולה לחשוכי בנים ומקרב הגאולה. יפריש צ"א פרוטות, וישלים עד שיעור ב' פעמים ב"ן, ויתנם לתלמיד חכם עני ועניו, והוא תיקון אדם הראשון ועוון העגל... והוא סגולה לחשוכי בנים ומקרב הגאולה... וכבר כתבתי בזה בספרי הקטן 'תוכחת חיים מענין חיוב להחזיק לומדי תורה. (הוועד הארצי להצלת משפחות במצוקה).

ט' באב - תמונה של כרוז על הכותל מעוטרת בדמעות וזועקת "כל השנה תשעה באב" מלווה בתיאור קשה של משפחה בת שנים עשרה נפשות החיה זמן רב בחוסר כל נמצאת על מעטפת הבקשה ועל הבקשה עצמה. ובהמשך שיבוץ של צירוף הקשור לט' באב: "חורבן בית בישראל - 12 נפשות". (הוועד הארצי להצלת משפחות במצוקה).

בעצם ההיאחזות בחגים על מאפייניהם השונים הולכת ונוצרת מעין מערכת של הזכרה. בניגוד לתרומה המקראית שנקבעה כמצווה לשעה או לדורות ולא היה צורך להזכירה, התרומה שהפכה בימינו לצדקה צריכה מערכת תומכת של הזכרה, של תזכורת. החיבור שבין המועדים בלוח השנה העברי לבין הבקשות המתאימות לתרומה יוצר מערכת כזאת של זיכרון, זיכרון הנע בין הימים שיש לזכרם בלוח השנה, הלא הם החגים, לבין הזיכרון שהפניות המדורות לתרומה מבקשות לעורר.

מאפיינים סגנוניים בשירות הרטוריקה

מטרתן של כל הפניות אחת היא - השגת תרומות. לכאורה, אפשר לפנות בצורה ישירה ולבקש "תן לנו בבקשה כסף", אך ברור שבצורה זו המלווה בקונוטציה שלילית בשל האסוציאציה לקיבוץ נדבות לא ינקוט שום ארגון המכבד את עצמו. הארגונים שכולם

ארגוני חסד ופועלים למען הנוקמים צריכים לשכנע את התורם הפוטנציאלי בחשיבות פעילותם ולשדלו לתרום דווקא להם ככל שיוכל. הבקשה צריכה להיות אסתטית ומשכנעת, ותאופייין בוודאי באמצעי שכנוע רטוריים, כמו למשל פנייה לרגשות, שאלות רטוריות ועוד.¹¹ הפנייה צריכה לתת לנמען תחושה שמכבדים אותו ושהוא אכן שותף למעשי החסד והצדקה של הארגון או להצלת נפשות. בסעיף זה נתאר את האמצעים הסגנוניים שבהם משתמש המועץ¹² לשכנוע הנמען להרים תרומה.

הכינויים המצטרפים לשם הנמען על המעטפה

כאמור, אנו עוסקים בדרך המדוורת לבקשת תרומות, וכל הפריטים שנאספו נשלחו באמצעות הדואר בציון הנמען. בסעיף זה אציג את הכינויים שצורפו לשם הנמען. אציין כי בכל הפניות קדמה 'לכבוד' לשם הנמען. בחלק גדול מן הפניות שם הנמען מודפס על מדבקה, ובאחרות כתוב בכתב יד.

ברוב הפניות מקדימות ראשי התיבות ה"ה (האדון הנכבד) את שם ראש המשפחה. חלק מן הפניות מעצימות את הכבוד ובהן נמצא: "כבוד ידידנו ה"ה... הי"ו" (ה' ישמרהו וינצרהו). פניות בסגנון פחות רשמי פונות למשפחה כולה או למשפחת ראש המשפחה בצירוף ברכה, למשל: "לכבוד משפ'... שיחי", או "משפחת... הנכבדה" ולפעמים גם הכול ביחד: "לכבוד ידידנו הנכבדים משפ'... שיחי".

הפנייה לתורמים הפוטנציאליים בצורה מכובדת היא חלק מן הרטוריקה של מבקשי התרומות. הנמען מרגיש אהוד ומוצף בברכות בזכות התרומה שיתרום. אופי זה של פנייה מוכר במגזר הדתי-חרדי שבו קיימים ארגונים רבים של צדקה וחסד.

11 מוצ'צ'יק במאמרה "כיצד מחזירים בתשובה" מונה בין האמצעים לשכנוע המשמשים ברטוריקה את הפנייה לרגשות, לחוש השמיעה ולחוש הראייה (מוצ'צ'יק, אסטרטגיות, עמ' 169).

12 המוען בפניות אלו יכול להיות ראש הארגון, נציג הארגון או דוברו, פרסומאי, רב או ראש קהילה, קרוב משפחה, האדם עצמו וכיו"ב. כמוכן בין הפניות של המוענים שמניתי יהיו הבדלים בשל התקציבים ואנשי המקצוע העומדים לרשותם, והבדלים אלו יובעו גם בסגנון הפנייה.

ביסוח הבקשה וסגנונה

בשל אופי הבקשה ואי הנוחות המלווה אותה לא בכל הפניות כתובה הבקשה לתרומה בצורה מפורשת. בפניות רבות הבקשה מובנת מן המקרים הקשים המתוארים בה, אך אינה כתובה באופן חד משמעי. כמוכן, דף הוראת הקבע לחיוב חשבון ומעטפת "תגובינא" המצורפים למכתב אינם מותירים מקום לספק באשר לכוונת המוען, אך לעתים משאיר זאת המוען בידי הרטוריקה או בידי הלב הרחב והרחמן של התורם.

בכל הפניות מקדימים הפונים ומספרים על עשייתם ועל הנוקקים שהצילו בזכות התרומות, ורק אחר כך ברמז או באופן גלוי הם מציגים את בקשתם.

בדרך כלל משלב הלשון בכל הבקשות אינו גבוה, ולעתים אף יש בהן שיבושים, אך למרות כל זאת המסר מועבר בצורה ברורה.

בקשה בפנייה ישירה

בסעיף זה נדגים בקשות לתרומות המוצגות באופן ישיר ולא מצפות מן הנמען שיבין דבר מתוך דבר. המאפיינים של בקשות אלו הם: הפעלים מופנים לגוף שני בציווי או בעתיד (תרום, עזרו, קנה), ניסיון ליצירת אינטימיות בין המוען לנמען (כולנו שותפים, כולנו יחד נדאג, כדי שביחד נקרב...), הבקשה מוגדרת (תרום קמחא דפסחא, בואו לאמץ משפחה) ואינה משאירה מקום לספק, השורש תר"מ והשורש עז"ר מופיעים בבקשה מספר פעמים.

הפנייה הישירה והקצרה ביותר שמצאנו נכתבה על דרך הציווי:

חייג 00-00-1800 ותרום (בית התבשיל והכנסת אורחים בני ברק רעננה)

פנייה מסוג זה נדירה במיוחד בפניות שבדקנו.¹³

פנייה ישירה ארוכה יותר, גם היא על דרך הציווי, עונה לשאלה שמציג המוען כשאלה

13 ונפוצה מעט יותר בעלונים השונים.

רטורית: "רוצה לעזור לשק"ל?" והתשובה עליה באה מיד בהצגת כל האפשרויות בצורת ציווי יחיד:

- תרום לשק"ל לרגל יום הולדת, יום נישואים או אירוע משמח אחר או לזכר יקיריך ונשלח תעודה או כרטיס ברכה לציון התרומה.
- תרום לשק"ל במקום להביא פרחים, יין או בונבוניירה כשאתם מוזמנים לארוחה.
- קיים את מצוות משלוח מנות ומתנות לאביונים בדרך מקורית.
- קנה כרטיסי משלוח מנות של שק"ל.
- תרום קמחא דפסחא ומעות חטיין למטופלי שק"ל.
- תרום להשלמת המרכז החדש של שק"ל להכשרה ותעסוקה שיקומית.
- זכור את שק"ל בצוואתך.

חלק מן הפונים בוחרים בניסוח הבקשה בפנייה ישירה, ללא מתווכים:

ילדינו זקוקים לברכתכם ולברכת חבריכם. תשומת לבכם ותרומתכם יאפשרו לנו להמשיך ולספק להם את הבית, המשפחה, ההגנה והקידום שיחוללו שינוי אמיתי בחייהם (כפר ילדים דוד, פסח)

ארגונים אחרים מתארים את השמחה הנגרמת למשפחה המקבלת תמיכה בזכותם ולבסוף מגיעה הבקשה:

בואו לאמץ משפחה אחת ובכך כולנו יחד נדאג שהשנה יהיה לכולם חג שמח באמת. (שחר לישראל, פסח)

אנא אחים יקרים! חושו נא לעזרתם בסיוע הגון ומכובד כיאות למאות משפחות חשובות נתמכי המפעל לבל יבואו חלילה לידי בושא וכלימה ולידי חרפת רעב. (חסדים טובים, פסח)

דוגמה לפנייה פשוטה וישירה והבטחת שכר בצדה:

הגנו פונים אליכם בבקשה לתרום ל"מכון מאיר" וזכות תרומתכם הנדיבה תעמוד לכם ותבורכו אתם ומשפחותיכם - מן השמיים בשנה טובה וכל טוב סלה.

ארבע הפניות האחרונות לעיל כתובות בגוף שני רבים (תשומת לבכם ותרומתכם... בואו לאמוץ... חושו נא לעזרתם...) ומצביעות על אינטימיות מסוימת בין התורם למוסד המבקש תרומה, ואילו הפניות הישירות הבאות אינן כתובות בגוף שני אלא בגוף שלישי (לכן נבקש מאת כל אשר בשם ישראל יכונה, שיחוס וירחם... זכות זו תעמוד להם ולמשפחתם...). הפנייה בגוף שלישי אולי פחות אינטימית, אך משדרת כבוד לנמען.

בפנייה הבאה מתואר מצב קשה של משפחה, שראשה ת"ח ומבקש: "איש חסד מצפה לחסדכם. קנה לך סניגור ליום הדין", ובהמשך מצורפת 'קריאה גדולה':¹⁴

אל אחינו בני ישראל רחמנים בני רחמנים

הננו לקרוא בקריאת הצלה דחופה עבור אחד מחשובי התלמידי חכמים... המטופל במשפחה ברוכת ילדים ומהם שאינם בריאים בנפשם... וההוצאות... עולים להון תועפות... לכן נבקש מאת כל אשר בשם ישראל יכונה, שיחוס וירחם עליהם לתמכם ולסעדם בתמיכות הגונות, ולהצילם מהיסורים הקשים והמרים העוברים אליהם (!), ובזכות מצוות החזקת התורה ומרי נפש אלו, יתן ה' ויתברכו כל התורמים מברכת ה' עד בלי די, בבריות גופא ונהורא מעליא, לנחת ממשפחתם ולכל הברכות הכתובות, כל הימים מתוך רוב טוב. (ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה, "קנה לך סניגור")

חתומים על קריאה זו שישה רבנים. הבקשה טעונה ברגשות ומבקשת 'תמיכות הגונות' - אף על פי שיש כאן בקשה, לא נוקבים בסכום כלשהו וגם לא מזכירים תרומה או כסף. התורמים, לפי הבקשה, יקבלו שכר, את ברכת ה'.

מכון מאיר פונה לידידיו לקראת חג הפסח ומרענן את הזיכרון באשר לפועלו. בסוף המכתב כתובה פנייה ישירה בצבע בולט עם תגמול מובטח:

הננו פונים לכל ידידנו ומוקירנו בעבר ובהווה לתרום בעין יפה ובלב טוב. זכות זו של קרוב רחוקים והפצת תורה תעמוד להם ולמשפחתם ויבורכו מן השמים. שיתמלאו כל משאלות לבם לטובה. (מכון מאיר, פסח)

14 'קריאה גדולה' מרמזת על דרך משחק לשון לצירוף המוכר המודיע על פטירה 'קריעה גדולה', ואולי אף בהשראת הימים הנוראים 'תקיעה גדולה'. כך או כך מבקשת הקריאה לזעזע את הנמען ולהלחל ללבו למען יתרום לעזרת המשפחה.

פנייה טעונה במיוחד מצאנו בפנייה לראש השנה של עזר מציון. ברקע תמונת ילד חולה סרטן המנסק את הכותל ולידו כתוב באותיות גדולות ומעוצבות על רקע אדום:

כל כך הרבה אנשים מתפללים שתתקשר

התפילה המאפיינת כל כך את ראש השנה מהווה את הבסיס לפנייה לנמען. תפילתם של הנזקקים היא "שתתקשר" - בידך לעשות זאת בקלות רבה. תוכן שיחת הטלפון ידוע מראש, כמובן. לפנייה זו מצורף מכתב נוסף המתאר את פעילות 'עזר מציון' וחותם בבקשה העקיפה (אם כי בגוף שני):

כי בזכותכם, תומכינו היקרים, אנו מוצאים כוח ומשאבים להמשיך ולעשות בשמכם למען עם ישראל, בתקווה שבזכות מעשים אלו יתקבלו תפילותינו. אנו מאחלים לכם בכל לב שתמשיכו להיות תמיד בצד הנותן, ושיחד נוכל תמיד לסייע ולחזק. שתהיה לכולנו הזכות לשנה של שותפות, שנה של נתינה. שנה טובה!

נציין כי גם כאשר הפניות ישירות הן ומבקשות מן הנמען לתרום, ולמרות האופי הדקדוקי-תחבירי של הפועל 'לתרום' הנמנה עם קבוצת הפעלים המצריכים השלמה אחריהם, לא מצאנו בבקשות את ההשלמה המתבקשת לפועל: 'תרומה' או 'כסף' וכיו"ב.¹⁵

איגרת ברכה לראש השנה מ'יד שרה' מכילה את הברכה:

אלפי מתנדבי יד שרה

ומאות האלפים הנעזרים בשירותיה

מאחלים לכם שנה טובה ובריאה

פעילות יד שרה מתאפשרת רק בזכות תרומות.

אנו, מתנדבי יד שרה, עושים ככל יכולתנו לסייע לכל פונה.

תרומתך חיונית להמשך פעילותנו.

15 הפועל 'תרם' בעברית של מימנו נוצר כשורש תנייני של הפועל המקראי 'הרים' (תרומה). במקרא אנו מוצאים את הפועל 'הרים' בצירוף ההשלמה 'תרומה'. כיום משתמשים בפועל זה גם ללא ההשלמה, וסוג התרומה המתבקש מובן מן ההקשר. כאן אפשר לשער כי ההשלמה חסרה במתכוון על מנת לעדן את הבקשה הישירה.

תורמים יקרים,

בזכותכם - עוד ילדים רעבים, יצאו להפסקה שבעים.

בזכותכם - עוד ילדים חולי סרטן, יחייכו בבוקר.

בזכותכם - עוד ילדים נפגעי טרור, יצאו מהטראומה שעברו וימשיכו בשגרת החיים. כולנו

שותפים לחיוך שלהם.

ארגון 'אם הבנים' מציע את הזכות להיות שותפים להקים עולמות בתרומה ובסיוע. הארגון פונה בצורה ישירה לנמען בצורת גוף שני רבים ומבקש את עזרתו על מנת שיוכל לעזור לזוגות חשוכי הילדים:

כל אחד מאיתנו זכאי להיות שותף. גם אתם יכולים להקים עולמות ולמנוע דמעות, בתרומה ובסיוע לארגון "אם הבנים".

"אם הבנים" נותנת להם תקווה. עזרו לנו, כדי שביחד נקרב אליהם את האושר.

בקשה על ידי רבנים ופרנסי קהילה

בקשות המובאות בשם רבנים ולעתים אף בכתב ידם מצטרפות על פי רוב לסיפור על חייהם הקשים של הנוקקים, ואולי גם לפניית הנוקקים עצמם. הסיפור עצמו פונה אל הרגש מתאר את הסבל ואת הקשיים של הנוקקים שעבורם נשלחה הבקשה. השכנוע הרגשי, לגבי רוב האנשים (אף משכילים ומומחים) יעיל מן השכנוע ההגיוני¹⁷, והמוען המציג את הסיפורים הקשים אכן מצליח להרטיט לב ולבסס את בקשתו.

בראש הפנייה המתלווה לסיפור המקרה קורא הממליץ בקריאה נרגשת לנמען, מתאר שוב בתמציתיות את המקרה ומנסה לשדל את הנמען לתרום לנדון. בין הכותרות בראש הפנייה מצאנו: 'קריאה ותחנונים', 'קריאת הצלה', 'המלצה ובקשה', 'לא נוכל להתעלם' - כותרות ממצות המעידות על תוכן הפנייה, ומעוררות ציפיות מסוימות אצל הנמען.¹⁸

בהמשך מסופר ברגש רב ובתמציתיות על המקרה הנדון, ולבסוף באה הפנייה עם ברכות

17 על פי וולמן, רטוריקה, עמ' 47.

18 הגדרת הכותרת המצפה על פי ברוך (הרומנטיקן, עמ' 105) ועל פי ברוך-פרוכטמן (לכל שיר, עמ' 9-10): "כותרת המסכמת את הרעיון העיקרי שבטקסט. היא מעוררת ציפיות אצל הקורא ומממשת אותן".

בשימוש בשם העצם 'תרומה' ובתוספת כינוי השייכות לנוכח (שלך) מניח המוען שהנמען יתרום. לולא כן לא יכול היה לכתוב 'תרומתך'. מבחינה רטורית מתבסס המוען או המפרסם על קדם הנחה¹⁶ לגבי הנמען שיקרא את הבקשה. הוא כבר לא מבקש מן הנמען שיתרום, הוא מתבסס על ההנחה שהמוען תרם ורק מדבר על התרומה ועל חיוניותה.

דוגמה דומה המתבססת על אותה קדם הנחה מצאנו בפנייה של כפר הילדים דוד לרגל חג הפסח:

ילדינו זקוקים לברכתכם ולברכת חבriכם. תשומת לבכם ותרומתכם יאפשרו לנו להמשיך ולספק להם את הבית, המשפחה, ההגנה והקידום שיחוללו שינוי אמיתי בחייהם. הרבו בברכה והוסיפו לחיי ילדינו שמחה והצלחה.

בדוגמה זו נוסף מוטיב הברכה שמשמש מעין 'לשון נקייה' לכינוי התרומה, וברוח זו מנוסחת הפנייה נטולת הקונוטציה הלא נוחה 'הרבו בברכה'.

גם הפנייה מעמותת שק"ל מתבססת על התרומה כקדם הנחה:

תרומתכם בשנה הבעל"ט תעזור לשק"ל להגשים חלומות להרבה אנשים עם צרכים מיוחדים נוספים.

קופת "חסדים טובים" פונה בפנייה ישירה לנמען ללא שימוש בפועל 'לתרום':

אנא אחים יקרים! חושו נא לעזרתם בסיוע הגון ומכובד כיאות למאות משפחות חשובות נתמכי המפעל, לבל יבואו חלילה לידי בושה וכלימה ולידי חרפת רעב.

מרכז עזרה וסיוע לילד 'לתת תקווה' פונה אל התורמים. גם בפנייה זו מתבסס המוען על קדם הנחה שהנמען יתרום, ובעצם פנייה זו הוא מעביר את המסר החד משמעי לנמען שהוא נמנה עם ציבור התורמים. משום כך יכול המוען לציין בפני הנמען מה נעשה בזכותו, או יותר נכון בזכות תרומתו, שהרי הוא אחד התורמים:

16 'קדם הנחה' או 'נחה מוקדמת' (presupposition) היא הדעה שביסוד המבע האמור. לדוגמה: במשפט: "הוא הפסיק להכות את בנו" יש הנחה מוקדמת: "הוא נהג להכות את בנו" (על פי שורצולד-סוקולוף, מילון, עמ' 180).

בשימוש בשם העצם 'תרומה' ובתוספת כינוי השייכות לנוכח (שלך) מניח המוען שהנמען יתרום. לולא כן לא יכול היה לכתוב 'תרומתך'. מבחינה רטורית מתבסס המוען או המפרסם על קדם הנחה¹⁶ לגבי הנמען שיקרא את הבקשה. הוא כבר לא מבקש מן הנמען שיתרום, הוא מתבסס על ההנחה שהמוען תרם ורק מדבר על התרומה ועל חיוניותה.

דוגמה דומה המתבססת על אותה קדם הנחה מצאנו בפנייה של כפר הילדים דוד לרגל חג הפסח:

ילדינו זקוקים לברכתכם ולברכת חבריכם. תשומת לבכם ותרומתכם יאפשרו לנו להמשיך ולספק להם את הבית, המשפחה, ההגנה והקידום שיחוללו שינוי אמיתי בחייהם. הרבו בברכה והוסיפו לחיי ילדינו שמחה והצלחה.

בדוגמה זו נוסף מוטיב הברכה שמשמש מעין 'לשון נקייה' לכינוי התרומה, וברוח זו מנוסחת הפנייה נטולת הקונוטציה הלא נוחה 'הרבו בברכה'.

גם הפנייה מעמותת שק"ל מתבססת על התרומה כקדם הנחה:

תרומתכם בשנה הבעל"ט תעזור לשק"ל להגשים חלומות להרבה אנשים עם צרכים מיוחדים נוספים.

קופת "חסדים טובים" פונה בפנייה ישירה לנמען ללא שימוש בפועל 'לתרום':

אנא אחים יקרים! חושו נא לעזרתם בסיוע הגון ומכובד כיאות למאות משפחות חשובות נתמכי המפעל, לבל יבואו חלילה לידי בושה וכלימה ולידי חרפת רעב.

מרכז עזרה וסיוע לילד 'לתת תקווה' פונה אל התורמים. גם בפנייה זו מתבסס המוען על קדם הנחה שהנמען יתרום, ובעצם פנייה זו הוא מעביר את המסר החד משמעי לנמען שהוא נמנה עם ציבור התורמים. משום כך יכול המוען לציין בפני הנמען מה נעשה בזכותו, או יותר נכון בזכות תרומתו, שהרי הוא אחד התורמים:

16 'קדם הנחה' או 'הנחה מוקדמת' (presupposition) היא הדעה שביסוד המבע האמור. לדוגמה: כמשפט: "הוא הפסיק להכות את בנו" יש הנחה מוקדמת: "הוא נהג להכות את בנו" (על פי שורצ'לד-סוקולוף, מילון, עמ' 180).

תורמים יקרים,

בזכותכם - עוד ילדים רעבים, יצאו להפסקה שבעים.

בזכותכם - עוד ילדים חולי סרטן, יחייכו בבוקר.

בזכותכם - עוד ילדים נפגעי טרור, יצאו מהטראומה שעברו וימשיכו בשגרת החיים. כולנו שותפים לחיוך שלהם.

ארגון 'אם הבנים' מציע את הזכות להיות שותפים להקים עולמות בתרומה ובסיוע. הארגון פונה בצורה ישירה לנמען בצורת גוף שני רבים ומבקש את עזרתו על מנת שיוכל לעזור לזוגות חשוכי הילדים:

כל אחד מאיתנו זכאי להיות שותף. גם אתם יכולים להקים עולמות ולמנוע דמעות, בתרומה ובסיוע לארגון "אם הבנים".

"אם הבנים" נותנת להם תקווה. עזרו לנו, כדי שביחד נקרב אליהם את האושר.

בקשה על ידי רבנים ופרנסי קהילה

בקשות המובאות בשם רבנים ולעתים אף בכתב ידם מצטרפות על פי רוב לסיפור על חייהם הקשים של הנוזקים, ואולי גם לפניית הנוזקים עצמם. הסיפור עצמו פונה אל הרגש מתאר את הסבל ואת הקשיים של הנוזקים שעבורם נשלחה הבקשה. השכנוע הרגשי, לגבי רוב האנשים (אף משכילים ומומחים) יעיל מן השכנוע ההגיוני¹⁷, והמוען המציג את הסיפורים הקשים אכן מצליח להרטיט לב ולבסס את בקשתו.

בראש הפנייה המתלווה לסיפור המקרה קורא הממליץ בקריאה נרגשת לנמען, מתאר שוב בתמציתיות את המקרה ומנסה לשדל את הנמען לתרום לנדון. בין הכותרות בראש הפנייה מצאנו: 'קריאה ותחנונים', 'קריאת הצלה', 'המלצה ובקשה', 'לא נוכל להתעלם' - כותרות ממצות המעידות על תוכן הפנייה, ומעוררות ציפיות מסוימות אצל הנמען.¹⁸

בהמשך מסופר ברגש רב ובתמציתיות על המקרה הנדון, ולבסוף באה הפנייה עם ברכות

17 על פי וולמן, רטוריקה, עמ' 47.

18 הגדרת הכותרת הממצה על פי ברוך (הרומנטיקן, עמ' 105) ועל פי ברוך-פרוכטמן (לכל שיר, עמ' 9-10): "כותרת המסכמת את הרעיון העיקרי שבטקסט. היא מעוררת ציפיות אצל הקורא ומממשת אותן".

למכביר והבטחת שכר בעזרת הקב"ה למסייעים. בפניות בנושא עזרה לחולים לעתים מלווה הבקשה במעין "הטפת מוסר" (ואיך נאמר ידינו לא שפכו את הדם... אוי לאוזניים שכך שומעות ואי אפשר לעמוד מנגד...).

הכינויים לקב"ה בפניות מגוונים ומשרתים את מטרת הפנייה: אבי היתומים, אבי היתומים הקרוב לנשברי לב, בעל הרחמים ועוד.

בקשות מסוג זה מאופיינות בסגנון כתיבה של ספרי שו"ת המזכירות את לשון התפילה ומשובצות בשיבוצים מן התפילה ומן המקרא.

הבקשה היא בקשה ישירה, אך שונה בסגנונה מקבוצת הבקשות שראינו לעיל. הבקשה ברורה אם כי "עטופה" בדעת הפונה על קיומה (ובודאי שזו מצוה נשגבה לתומכו ולסעודו בעין יפה וברוח נדיבה - הבקשה היא לתמוך בחתן ולסעוד אותו, והיא עטופה בדעת הפונה שזו מצווה נשגבה).
למשל:

באתי בזאת בקריאה נרגשת להמליץ ולבקש עבור החתן הבהור המופלג... אשר בעוד זמן קצר עומד להינשא לב"ג בשעטו"מ...
ובודאי שזו מצוה נשגבה לתומכו ולסעודו בעין יפה וברוח נדיבה, ובודאי שזכות מצוה זו תגן על כל העוסקים והמסייעים להוושע בכל משאלות לבם לטובה ונאמן בעל הרחמים להשפיע עליכם שפע ברכה והצלחה בני חיי ומזוני רווחי, ובזכות הצדקה והחסד נזכה במהרה להוושע בישועת ישראל בביאת גואל צדק בב"א. ("מגילת הייסורים שלי", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

דוגמה נוספת לפנייה של רב למען חתן יתום:

הנני בזה בהמלצתי ובקשתי עבור חתן יתום... הנה אביו היקר שקב לן חי במיטב שנותיו...

וע"כ הנני בזה מאת אחינו בני ישראל נדיבי לב די בכל אתר ואתר לבוא לעזרת היתום מאביו, לקבלו בסבר פנים יפות, ולעשות למענו ככל היכולת, לתומכו בסכומים של ממש, ובזכות זה יתברכו כל העוזרים והמסייעים בכל מילי דמיטב דברכות בברכה כפולה מן השמים מתוך נחת והרחבה והשפעות טובות, ונזכה לגאולתן וישועתן של ישראל

ולשמיעת קול שופר של משיח צדקנו בב"א. ("חתן יתום הרבה זמן", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

פנייה נוספת אל 'אחינו בני ישראל הנדיבים שבעם הקודש' עבור חתן יתום:

קריאה ובקשה דחופה למען החתן היתום והת"ח הי"ו הננו פונים בזה...
לפי מעמד המשפחה של צד הכלה הוכרח החתן להתחייב במחצית כל הוצאות הנדוניא, הנישואין והדירה, כמנהג בעלי בתים חשובים, אשר כ"ו מסתכם בהוצאות אדירות כידוע ואיננו יודע מאין יבוא עזרתו. והנה אינה ד' ית' לידו את תמיכתו של האברך היקר וחשוב ה"ה הרב... שליט"א, מחשובי לומדי הכולל והישיבה הנ"ל, אשר נטל על עצמו להיות לפה ולמליץ בעד החתן... לבקש ולהתחנן על נפשו למען יוכל כבר להגיע אל המנוחה ואל הנחלה...
אי לכך, אליכם אישים, בני אברהם רחימא, נקרא בקול גדול לעזרה ותושיה, אנא, אחים יקרים, בל תעמדו נא מנגד לשוועת חינונו של יתום חשוב זה המתחנן לעזרתכם הנדיבה בעין יפה. ועשו נא כמיטב היכולת לעודדו ולשמחו לעת שמחתו, ולעת צאתו בעזרי"ת לחיי אושר בבנין ביתו כבית נאמן בישראל. והרימו את תרומת הקודש במידה שי"ב כדי סיוע בהתאם למצבו הנ"ל,
וכמה גדולה ורבה היא הזכות לכל המשתתפים בדבר מצות שגובות אלו של הרגנת לב יתום והחזקת ת"ח והכנסת כלה, וכדאית היא שתהיה למגן וצינה לכל התומכים והמסייעים, להתברך מאת אבי היתומים בכל מילי דמיטב, ברכה והצלחה בכל עניניהם ורב תענוג ונחת דקדושה מכל אשר אתם, ואך טוב וחסד, ששון וגם שמחה, ישיגו את גבולם לטוב להם כל הימים, להביא ימות המשיח הנה הוא בא בעגלא דידן אכי"ר. ("זעקת החתן היתום", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה).

בקשה על דרך הרמז

הפונים בדרך זו מתבססים על ידע העולם של הנמען:¹⁹ שהארגון שבשמו הם פונים מוכר לנמען, שהנמען יודע בוודאות שהפנייה היא לבקשת תרומה, שהנמען יודע כי הארגון פועל על בסיס תרומות. בשל כך הם משאירים את המכתב "נקי" מכל בקשה ישירה ומשאירים לנמען לפעול על פי הנחות היסוד שלהם לגביו.

19 'ידע העולם' הוא מונח הלקוח מתורת השיח. ידע עולם הוא הסתמכות גם על הידע הקודם שלנו בתחום המדובר, ללא צורך בפירוט הדברים או בפירושים בטקסט עצמו.

לרגל החגים פונים ארגונים שונים בבקשת תרומה למשפחות במכתב אישי ומספרים על השירותים שהם מצליחים לתת לנוקקים בזכות התרומות. הם מאחלים חג שמח ואף חותמים בשמם ובשם הארגון. המשך המכתב הוא מניית האפשרויות לתרומה:

כאפשרותך לתרום ... בהמחאה או בכרטיס אשראי בטל'... או במעטפה המצ"ב או תשלום בבנק או באינטרנט. (יד שרה, פסח)

כאגרת לפסח מיד שרה המוען פונה לנמען בגוף שני רבים אמנם, אך בצורה עקיפה, לא מדובר על כסף או על תרומה - מוזכרות רק העזרה של הנמען ותמיכתו בארגון:

חג הפסח הבא עלינו לטובה אינו רק חג של שמחה וחירות. עבור לקוחות יד שרה, אנשים המתמודדים עם קשיים תפקודיים, שמחה וחירות הן יעדים לחתירה בכל יום ויום. בעזרתכם ובתמיכתכם, אנו משתדלים להפוך את כל ימי השנה לימי שמחה וחירות כדי שכל אדם יוכל להמשיך ולחיות בביתו, עם משפחתו.

בקשה עקיפה נוספת באה בדמות המלצה טובה לנמען תוך שימוש במאפייני יום הדין - בית התבשיל 'המיטיב' מציע: "הוסף לך פרקליט ליום הדין"

וממשיך:

הפרקליט שלך כאן. מבעד למחזור התפילה עיניים דומעות נשואות למרום בתחינה ותקווה לשנה טובה שתתחדש.

ומאידך, ב'מחזור' הזכויות של בית התבשיל 'המיטיב' נשואות עיניהם של עשרות משפחות אשר זוכות לאושר, שובע ורוגע בזכותך!
הם, מליצי יושר אלו, הם שיכריעו את הכף לזכותך!
הוא היטיב, הוא מיטיב, הוא ייטיב לנו...

אתה מייחל לשנה טובה, הבה ונרבה זכויות ליום הדין, נעשה הכל שלא יישאר יהודי רעב ביום הדין ובחודש תשרי. קח לעצמך פרקליט אחד! סעודת חג למשפחה לחודש תשרי!
גם אני שותף! פרקליט נוסף לזכותי נזקף, התקשר עכשיו ל'המיטיב'.

מחזור התפילה המשמש את הנמען ואת הנוקקים משמש כבסיס לרמז לבקשת התרומה ומופיע כ'מחזור המיטיב' על ציור של מחזור פתוח עם תעריפי סעודות החג וסל המזון

למשפחה. שיבוץ 'הוא היטיב, הוא מיטיב, הוא ייטיב לנו...' מברכת המזון משמש הן כרימזו למקור, ברכת המזון, שיכול לברך רק מי שאכל ושבע, הן כרמז לשכר מצווה (הוא = הקב"ה), הן כאזכור מכובד לשמו של בית התבשיל והן כמחמאה לנמען התורם שיכול גם הוא להיטיב (במקור מודגשות המילים 'הוא ייטיב לנו').

הפנייה אל הרגש בימים הנוראים וההבטחה לקניית פרקליט, מליץ יושר, לקראת יום הדין ללא בקשה מפורשת מעצימות את הבקשה, אפילו שלא נאמרה מפורשות. לנמען ברור כיצד יהפכו הרעבים למליצי היושר שלו.

הבקשה המפורשת ביותר היא: "התקשר עכשיו ל'המיטיב'", ולכאורה אין בה משום בקשת תרומה אלא דרך להעמיד לנמען פרקליט...

בדרך דומה נקט גם בית התבשיל 'חסדי יוסף'. הפנייה לנמען נפתחת בתזכורת לגבי הכרעת הדין וברמז ברור לגבי האפשרות שהדין יוכרע שלא לטובה:

שלום לכם,

אוירת ימים נוראים כובשת את העולם. אימת יום הדין מרחפת באוויר, עוד ימים ספורים ויוכרע הדין לחיים או שמא...

אחרי תזכורת מאיימת זו מפרט המוען את האפשרויות הנתונות לנו בעזרתו להכריע את הדין לטובה:

...למשל, לדאוג שגם חולים וגלמודים שלא יכולים לבשל ולהכין יזכו לסעודת חג מכובדת...

ולבסוף הפנייה העקיפה בגוף ראשון, אנחנו. שוב תחושת אינטימיות: "אנחנו ביחד נעזור לך לזכות בדין":

...קשה לנו לטפל בהם פיזית ולהביא אליהם ארוחה חמה. ארגון "חסדי יוסף" עושה זאת בשליחותנו. "חסדי יוסף" פועל בכל ימות השנה. אנו יכולים להיות שותפים בכך, להאכיל רעבים ביום הדין וגם לאחריו. שותפות כזו היא הערובה הטובה ביותר לזכות בדין. בבואנו למשפט ניקח עימנו עני שימש לנו כחומת מגן, כפרקליט מצטיין, שיעביר אותנו בשלום לשנת תשס"ח טובה ומבורכת.

בפנייה זו מציעים לנו, הגמענים, להיות שותפים להאכלת רעבים ולהשתמש בעניים כחומת מגן, כפרקליט בשעת הכרעת הדין. אין כאן שום פנייה ישירה לבקשת תרומה רק הצעת השותפות היא המרמזת לכך.

ועוד בקשות באוהלים של הפרקליטים מצאנו ב'בית התבשיל'. על החוברת מציע הארגון: "קנה לך סניגור ליום הדין" - כבר בפנייה זו מובע עניין הקניין המרמז לתוכן הבקשה, ואחרי סיקור רחב של הפעילות מופיע 'מחירון' של סנגורים, והפעם מוזמן הנמען לבחור לו אחד בדמות סעודות:

תשרי - סעודות אביון לכל שבתות ומועדי תשרי	840 ₪
ראש השנה - כל סעודות ר"ה לאביון	180 ₪
סעודת ליל א' דר"ה	60 ₪
סעודה אחת דר"ה לאביון	40 ₪...

(בית התבשיל והכנסת אורחים בני ברק רעננה)

לקראת חג הפורים הגיעה אלינו מעטפה עם שם של רב וכתובת במסגרת, מעליה כתוב:

עבור המשפחה בת ה־19 נפשות הנמצאים במצוקה נוראה.

סביב הכתובת והעילה לבקשה נכתבו פסוקים וחלקי פסוקים ולבסוף איחולים לפורים ופסח שמחים. המעטפה מצביעה על רצונו של המוען להיאחז בכל הבא ליד על מנת לעזור לנזקקים. הוא משתמש בכל מה שהוא מכיר, לעתים בסילוף קל. להערכתו, אין כאן רטוריקה או תחכום כלשהו של פרסומאי אלא זעקה קשה של הנזקקים ושל התומכים המקורבים להם. וכך נראית המעטפה:

וכי ימיך אחיך והחזקת ב²⁰
 כל הפושט יד נותנים לו...
 מתנות לאביונים

עבור המשפחה בת ה־19 נפשות הנמצאים במצוקה נוראה, המקיים נפש אחת מישראל

כאילו קיים עולם מלא, וכל המוסיף מוסיפין לו מן השמים, ואחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכוון לבו לשמים, תזכו למצוות.
 חג פורים וחג פסח כשר ושמח.

גם במעטפה זו הזועקת לעזרה בשל תוכנה ובשל צורתה אין בקשה מפורשת, המוען מברך את הנמען ב'תזכו למצוות' והמבין יבין.

עד כמה קשה לבקש כסף אנו רואים בפניות עקיפות אלו על דרך הרמז - גם לארגונים ולמוסדות חסד רשמיים ועל אחת כמה וכמה לאדם הפרטי, הסובל.
 בחוברת ששלח בית התבשיל בניי-ברק רעננה לקראת יום הכיפורים ושעל כריכתה מתנוססת ההמלצה 'קנה לך סניגור ליום הדין' מגייס המוען דרך נוספת של רטוריקה, שאילת שאלות רטוריות, ומעין מסקנה בסופן:

האם נודמן לעיניך אדם המחטט באשפה למצוא אוכל?
 הידעת מה עולה על שלחן מאות משפחות נדכאות?
 הראית ולו פעם הבעת פניו של אדם מורעב מול מטעמים בחלון של מסעדה?
 הנתת אל לבך תחושת אב לילדים רעבים?
 הידעת מה מספר המשפחות הנזקקות חסרות אוכל?
 הנתת אל לבך מהי "צעקת הדל" ומהי "שועת עניים"?
 "בית התבשיל"
 הופך את עניי העיר לסניגוריה!

הנמען שקרא את החוברת המציגה מקרים שונים של עזרה שהושיט בית התבשיל לנזקקים מגיע לסופה ופוגש בשאלות הרטוריות הללו. התשובה השלילית המתבקשת לכל שאלה רומזת לפנייה לתרומה, שכן בית התבשיל הופך את עניי העיר לסניגוריה בעזרת התרומות שהוא מקבל. השאלות הרטוריות פונות אל שכלו של הנמען, אך יחד עם זאת הן מעוררות את רגשותיו בעזרת הפתטיות הנלווית אליהן.²¹

21 השימוש בשאלות רטוריות נפוץ כדרך שכנוע וכחידוד המסר, ראו למשל מוצ'ניק (אסטורטגיות, עמ' 178-179) המראה שימוש בהן כדרך שכנוע לחזרה בתשובה של הרב אמנון יצחק; לנדאו (הנאום, עמ' 67-88) המציגה את השאלה הרטורית כפעולת דיבור בנאום הפוליטי ומתארת את סוגי השאלות הרטוריות ואת אופי השכנוע שלהן.

מילים. שימוש בחריזה או בחזרה על תנועות נמצא בפרסומת המסחרית²² ובתעמולה הפוליטית²³ לצורך השעשוע או כסיוע לזכירה.

סיסמאות בחרוזים

"רעבון עני כי תשיקט, והפכתו לך לפרקליט" (בית התבשיל והכנסת אורחים בני ברק רעננה)
 "תורה הקדושה מתחננת בבקשה" ("חתן יתום ת"ח חסר כל", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

משחקי מילים

"הארוחות שלהם, הסניגור שלך" (בית התבשיל והכנסת אורחים בני ברק רעננה)
 "האוכל שלו - הפרקליט שלך / השובע שלו - השפע שלך"²⁴ (בית התבשיל חסדי יוסף)
 "קח / קנה / בחר לך סניגור / פרקליט ליום הדין" - במספר בקשות
 "בית התבשיל - הופך את עניי העיר לסנגוריה!" (בית התבשיל והכנסת אורחים בני ברק רעננה)
 "חתן וכלה - יתום ויתומה" ("היתומים מרחמים עלי", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

רימוזים למקורות

הרימוזים הם רמז למקור על ידי שילוב פסוקים, צירופים או חלקי פסוקים בשינוי כלשהו המלמד על מהות השינוי ועל מטרתו.

"מי יובילנו לחופה (זועק החתן היתום בבדידותו)" ("זעקת החתן היתום", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

22 ניר, הצריר.

23 ניר, בחירות; מוצ'ניק, אפיונים.

24 מוטו זה מופיע בצורה גרפית בשוליו של תפוח אדום בברכה של בית התבשיל לראש השנה.

ארגון 'יד אליעזר' מציע לנמען אפשרויות לסייע למשפחות. בין האפשרויות יש גם חלוקת עופות לכבוד החג לשמח לבבות נדכאים או לחלק אוכל לחולים לכבוד שבת, אך גם הצעה בסגנון:

תמורת 200 ₪ בחודש אתם יכולים לאמץ משפחה במוצרי מזון בסיסיים שמחיים את נפשותיהם מידי חודש.
 תמורת 400 ₪ לחודש אתם זוכים לאמץ משפחה בסל מצרכים חיוניים + מטרנה וטיטולים לתינוק.

אין כאן בקשה מפורשת לתרומה אלא הצעות תמימות לכאורה לסייע למשפחות וביניהן אפשרויות לאימוץ משפחה.

בקשה "כפויה"

ישנן פניות שבהן מקבל הנמען את ה"קבלה" לתרומתו עם שמו מודפס בהדר, ואין בקשה מפורשת לתרומה. כמוכן מצורפת הוראת תשלום לבנק, והנמען, אם ירצה לממש את הברכות המורעפות עליו יודע שעליו להרים תרומה. אחד הנוסחים הללו הוא:

שנת הצדקה
 לקראת יום הדין, בזכות הצלת אלמנות ויתומים, ת"ח עניים, חולים מיוסרים ומשפחות במצוקה. ע"י ה"ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה" קנה ה"ה פלוני אלמוני הי"ו 2,960 פרקליטיים שימליצו בעדו ובעד כל משפחתו ביום הדין, ויעשה ה' עמו שנת צדקה וחסד להכתב ולהחתם לחיים טובים, מתוך בריאות ונחת וימלא ה' כל משאלותיו לטובה. לשנה טובה מתוקה. (הועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

סיסמה או מוטו המופיעים בבקשה

אחת מדרכי הרטוריקה היא יצירת סיסמה קליטה וקצרה שתתקבל על ידי הנמען באופן טבעי וללא מאמץ מיוחד. בבקשות אפשר לראות ניסיון של המוען (או המפרסם) ביצירת סיסמאות כאלה על ידי משפטים קצרים בחרוזים, בחזרה על מקצבים או בעזרת משחקי

אולי רימוז לפסוק "ויסתר פנים ומי ישורנו" (איוב לד, כט).
 ברימוז זה לפסוק מאיוב מחדד המוען את המסר לגבי מצבו של הנזקק הדומה למצבו של איוב. כמו כן ראשיתו של הפסוק המרומוז היא "ויסתר פנים" וגם בכך אפשר לראות את העצמת המסר של המוען.

"היהפך לאבל מחולם?" ("הכלה התמוטטה", ועד הארצי להצלת משפחות במצוקה)

רימוז לפסוק "הפכת מספדי למחול לי..." (תהילים ל, יב) ואולי גם לפסוק "היהפך כושי עורו..." (ירמיהו י"ג, כ"ב). הרימוז לשני הפסוקים מחדד את המסר: ברימוז לפסוק בתהילים יש היפוך של האבל והמחול. המשורר בתהילים מודה על כך שהמספד הפך למחול, ואילו כאן נשאלת השאלה האם המחול יהפוך לאבל? הספק המתלווה לשאלה זו מובע ברימוז לפסוק בירמיהו, לא ייתכן שכושי יהפוך עורו, כך גם לא ייתכן שמחולם יהפוך לאבל, ועל כן המסקנה המתבקשת היא שחייבים לתרום.

סיכום

בעיון בפניות לבקשת תרומות נדמה כי המוען מנסה לנסח את בקשתו בלשון נקייה, לשון המחליפה מילים מפני הפחד או מפני הכבוד או מפני היראה. מטרתה של לשון זו היא לטשטש את התכנים הבלתי נעימים ולהסוותם במילים נעימות יותר, פחות מביכות.²⁵ קשה לפנות בבקשה למתן כסף, וכנראה משום כך קמו ארגוני חסד כה רבים בארץ על מנת להציל את כבודם של הנזקקים, שלא יצטרכו לחזור אחר הפתחים. אולם עדיין המעמד אינו נוח למבקש כמו גם לתורם הפוטנציאלי. רצונם של הארגונים לעזור עז וכן הוא, אך לא די בכך, עליהם לגייס כסף להמשך קיומם. עליהם לגרום לנמען לזכור אותם בשעת רצון לתרומה. במאמר זה ראינו באלו אמצעים רטוריים משתמש המוען, גלויים ושאינם גלויים, לשוניים ואחרים. מבחירת המועד להפניית הבקשה דרך גינוני כבוד ויקר המוספים לשם הנמען, ניסוח הבקשה בפנייה אל הרגש, אל ההיגיון או בבקשה ישירה ועד צירוף הטופס עם הוראת הקבע - בתקווה שימולא ויישלח חזרה.

25 לנדא, הנאום, עמ' 188-189 בעקבות הדסון, פוליטיקה, עמ' 82.

המוען מבקש לצרוב בזיכרונו של הנמען את הארגון שהוא מייצג ולשכנעו לתרום לו. ראינו שבכל הפניות, ואפילו הישירות שבהן, נזקק המוען ללשון נקייה. לא מצאנו בקשה מפורשת לכסף, אף על פי שכל הבקשות כולן למעשה מבקשות זאת. גם בבקשות המתחננות לעזרה עבור אנשים בודדים נמנע המוען מבקשה מפורשת, כמו למשל: "וכמה גדולה ורבה היא הזכות לכל המשתתפים בדבר מצות שגובות אלו של הרגנת לב יתום והחזקת ת"ח והכנסת כלה".

בעצם בפניות כולן אנו מוצאים 'זיכרון תרומה' על גווניו: זכר - התרומה המבוקשת אינה מוזכרת בריש גלי, רק ברמזים ובלשון נקייה; תזכורת - מטרת הפניות היא לשמש תזכורת לנמענים לצורך בתרומות; זיכרון - שימוש הפונים בזיכרון הקבוע בלוח השנה היהודי, החגים והמועדים, שיעלה את זיכרון הנזקקים וארגוני הצדקה לפני התורמים. נחתום בברכה החוזרת בפניות רבות - שנהיה תמיד בצד הנותן ולוואי שלא יהיו עוד נזקקים בינתינו!

רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

- ברוך, הרומנטיקן
ברוך, ילן
- ברוך פרוכטמן, לכל שיר
הדסון, פוליטיקה
וולמן, רטוריקה
לנדאו, שכנוע
- לנדאו, הנאום
מוצ'ניק, מילים
- מוצ'ניק, אסטרטגיות
ניר, צריר
- ניר, בחירות
סיון-פרוכטמן, אריאל
קדרי, מילון
שורצולד-סוקולוף, מילון
- מ' ברוך, הרומנטיקן המר - עיון בשיריו של יונתן זך, תל אביב תשל"ט.
מ' ברוך, "דרכי השכנוע בשירתה של מרים ילן - דוגמה למרכיב אחד של סגנון רגשי בשירת הילדים", *בלשנות עברית* 28-30 (תש"ן), עמ' 165-170.
מ' ברוך ומ' פרוכטמן, *לכל שיר יש שם*, תל אביב 1983.
K. Hudson, *The Language of Modern Politics*, 1978.
מ' וולמן, *דמוגוגיה ורטוריקה*, תל אביב תש"ן.
ר' לנדאו, "הרטוריקה הסגנונית כאמצעי שכנוע בנאום הפוליטי", *בלשנות עברית חפ"שית* 24 (תשמ"ז), עמ' 43-68.
ר' לנדאו, *הרטוריקה של משלב הנאום הפוליטי בישראל*, תל אביב תשמ"ט.
מ' מוצ'ניק, "כיצד בוחרים מילים: עיון בלשון הבחירות (1996)", בתוך: מ' הורביץ (עורכת), *לשון העיתונות בת זמננו: אסופת מאמרים לזכרה של מינה עפרון*, תל אביב תש"ס, עמ' 39-47.
מ' מוצ'ניק, "כיצד מחזירים בתשובה - אסטרטגיות שיח אצל אמנון יצחק", בתוך: י' שלזינגר ומ' מוצ'ניק (עורכים) *למ"ד לאיל"ש - קובץ מחקרים במלאת 30 שנה לאגודה הישראלית לבלשנות שימושית*, 2003, עמ' 168-183.
ר' ניר, "הצריר הלשוני במשלב הפרסומת העברית", בתוך: מ' גושן-גוטשטיין, ש' מורג וש' קוגוט (עורכים), *שי לחיים רבין, ירושלים תשנ"א*, עמ' 235-255.
ר' ניר, "רטוריקה אלקטורלית בישראל - אנטומיה של סיסמת בחירות", דוח מחקר, האוניברסיטה הפתוחה תשנ"ד.
ד' סיון ומ' פרוכטמן, *מילון אריאל המקיף - מילון עברי-עברי חדש מכל תקופות הלשון*, קריית גת תשס"ז.
מ"צ קדרי, *מילון העברית המקראית - אוצר לשון המקרא מאל"ף עד תי"ו*, אוניברסיטת בר אילן תשס"ו.
א' שורצולד ומ' סוקולוף, *מילון למונחי בלשנות ודקדוק*, רכס תשנ"ב.